

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش های مجازی ایران: جنسیت به عنوان عامل فرهنگی، اجتماعی

The impact of hidden curricula and gender on the expansion of virtual education in Iran: Gender as a socio-cultural factor

V. Alipour., Ph.D Students., J. Alamolhoda.,
(Ph.D) & M. R. Sarmadi., (Ph.D)

وحیده علیپور^۱: دانشجوی دکترای علوم تربیتی

دکتر جمیله علم الهدی: دانشیار دانشگاه شهید بهشتی

دکتر محمدرضا سرمدی: دانشیار دانشگاه پیام نور

Abstract: The information technology revolution which emerged to study and solve the financial and cultural intricacies of societies, now, prevails over all human activities. The profound influences of this revolution on communities, cultures, and various institutions including education are evident. It has brought about the rapid expansion of communication technology, the growing need for new sources of information in industrialized societies, and population shift, expedited globalization of professional activities, directed education toward commercialization, and exerted considerable influences on education. The existence of such profound influences and the introduction of new technologies in education set the scene for the involvement of phenomena like satellites, computers, internet, etc. in education and the adoption of new approaches to education including virtual education. This new approach, being implemented since about a decade ago, has affected various aspects of education including education for women in Iran. This paper examines the impact of gender as a socio-cultural factor on the expansion of virtual education in Iran.

چکیده: انقلاب تکنولوژیکی-اطلاعاتی که در پاسخ و تحلیل پیچیدگی-های اقتصادی جامعه و فرهنگ نو پدید آمده، سراسر فعالیت انسان ها را در بر گرفته است. امروزه تکنولوژی در واقع خود جامعه است و درک و بازنمایی جامعه بدون ابزار تکنولوژیکی میسر نیست. تاثیر بی بدیل این انقلاب بر اجتماع، فرهنگ و نهادهای گوناگون جامعه از جمله نهاد آموزش و پرورش پُر واضح است. این انقلاب سبب توسعه سریع فن آوری اطلاع رسانی، تبدیل جوامع صنعتی به اطلاعاتی، تغییرات جمعیتی، جهانی تر شدن فعالیت های حرفه ای، گسترش نیروهای بازار در محدوده آموزش و یا به عبارت دقیق تر سوق داده شدن آموزش به سمت تجاری شدن و تاثیرات شگرف در امر آموزش است. این تاثیرات شگرف و ورود فن آوری های نوین در امر آموزش سبب راه یابی پدیده هایی چون ماهواره، رایانه، اینترنت در آموزش و شکل گیری اشکال نوین آموزش چون آموزش مجازی است. با توجه به حضور نزدیک به یک دهه آموزش های مجازی در ایران، جامعه ایرانی شاهد تاثیر و تاثر این شیوه آموزش در ابعاد گوناگون از جمله آموزش زنان است. بر این اساس مقاله حاضر به بررسی تاثیر عامل جنسیت به عنوان عامل فرهنگی، اجتماعی بر توسعه آموزش مجازی ایران پرداخته است.

Key Words: Gender; Socio-Cultural Factor;
Virtual Education

کلید واژه ها: جنسیت، برنامه درسی پنهان، عامل فرهنگی، اجتماعی، آموزش مجازی

E-mail: vahideh.alipour0028@yahoo.com

¹. نویسنده مسئول:

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۵/۱۸، تاریخ ارزیابی: ۱۳۸۹/۵/۲۹، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱۱/۲

به یقین شگفت‌انگیزترین رویداد دنیای معاصر سرعت بی‌سابقه تغییرات اجتماعی است این تغییرات اجتماعی چنان با سرعت و عمیق است که بارلو^۱ - از بنیان حریم الکترونیک- آن را جدیدترین تحول فرهنگی از کشف آتش تاکنون می‌داند (دوران، ۱۳۸۵). فرهنگ هر جامعه، الگوهای رفتاری، قواعد و دانش اکتسابی خاص آن جامعه را فراهم می‌سازد (رابرتسون، ۱۳۸۵) و فرآیندهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی تحت شرایط فرهنگی و ایدئولوژیکی عمل کرده و تاثیر آن‌ها به شرایط موجود فرهنگی و ایدئولوژیکی خاصی وابسته است (ترابی، ۱۳۸۶) و نهادهای تعلیم و تربیتی نیز مانند سایر نهادهای اجتماعی (نظیر مذهب، سیاست، اقتصاد، خانواده) تحت این شرایط، شناخت‌های اجتماعی و خرده فرهنگ‌های مستقل را شکل می‌دهند. اگرچه پیدایی این شناخت‌ها و خرده فرهنگ‌های نوظهور دعوت به تکثرگرایی فرهنگی است در عین حال بسیاری از اندیشمندان چون دیوئی^۲ اجتماع، فرهنگ و تعلیم و تربیت را حوزه‌های مجزا از هم نمی‌دانند، بلکه این مقوله‌ها را در امتداد هم معنا می‌کنند و ادامه حیات اجتماعی و فرهنگی را در گرو تعلیم و تربیت می‌دانند (شریعتمداری، ۱۳۸۰).

برونر (۱۹۶۶) فرهنگ را عامل مهمی در شکل‌گیری ذهن می‌داند زیرا می‌تواند به مفاهیم و برداشت‌های ذهنی شکل داده و موقعیت‌های عینی را برای کارکردهای ذهنی فراهم سازد. نگاه کلی به فرهنگ آن را ساختاری متشکل از باورها، حقوق، تغییرات، فرصت‌ها و تهدیدها نشان می‌دهد و در نگاه موشکافانه، تاثیر و دامنه نظام‌های فرهنگی را بر عملکردها و این که چه کسانی و چگونه در حوزه‌های فرهنگی باید عمل کنند و چگونه افراد می‌توانند تقابل‌ها و تضادهای خود از جمله تقابل بین آرمان‌خواهی و سازگاری را از طریق فرهنگ حل کنند و ارزش‌های انسانی و تاثیر کارکردهای انسانی چگونه است و معنای مشارکت و جایگاه هیجان‌ات و احساسات و مسائلی از این دست مطرح می‌گردد (برونر، ۱۹۹۶^۳ ص ۱۲-۱۱).

باید یادآور شد پدیده جهانی شدن که در بطن خود نوعی فرآیند و تحول دیالکتیکی و تبادل و تعالی فرهنگی را به دنبال دارد، سبب تنوع و تکثر فرهنگی است و به این دلیل جهان شاهد ظهور فرهنگ‌های مشترک و بومی و تشکیل گروه‌های فرهنگی فراملی است که دارای حجم بالایی از ارتباطات، اندیشه‌ها و ارزش‌های جدید می‌باشد و مشارکت در آن بدون در نظر گرفتن

ایدئولوژی‌ها و مرزهای جغرافیایی و مکانی ممکن می‌شود و به قول تاملینسون جهانی شدن در قلمرو فرهنگ به منطقه زدایی می‌انجامد.

بی شک تحولات دنیای مدرن امروز حاصل برآیند دو عامل فرهنگ و تمدن است. این تحولات سبب شکل‌گیری مفاهیم جدید در جوامع انسانی و آموزش است. آموزش، یادگیری، پرورش همواره با فرهنگ ارتباط تنگاتنگ و متقابلی دارند. برونر (۱۹۶۶) نظام آموزشی یک جزیره نیست بلکه بخشی از قاره فرهنگ است. پس همواره بین آموزش و فرهنگ کنش متقابل پایداری وجود دارد. آموزش نه تنها عامل انتقال فرهنگی است بلکه زمینه ساز توسعه و یا تغییرهای فرهنگی است و زمانی آموزش اثربخش است که دروندادهای نهادهای آموزشی با زمینه‌های فرهنگی متناسب بوده و امکان ایجاد ارتباط بین عوامل مختلف فرایند آموزش و یادگیری فراهم گردد در این صورت نهادهای آموزشی به عنوان محصول فرهنگی و اجتماعی جامعه، تابع جامعه و متغیرهای آن بوده و زمانی که در بستر تغییرات اجتماعی قرار گیرند دچار تغییر خواهند شد. در این صورت شکل‌گیری باورها، ارزش‌ها و نگرش‌های نوین در صحنه آموزش و تغییر در کیفیت رفتار و در نهایت در اجتماع و فرهنگ انسان‌ها محتمل خواهد بود (سرکارآرانی، ۱۳۸۸).

با توجه به نقش آموزش در انتقال و توسعه فرهنگ، رودس^۱ (۲۰۰۳) اعتقاد دارد مولفه‌های فرهنگی و تمدنی سبب حرکت آموزش به سمت جهانی شدن، بین‌المللی عمل کردن و سبب پیوند خوردن چشم‌اندازهای موسسات آموزشی به چشم‌اندازهای جهانی است (جاویدی و عالی، ۱۳۸۷).

انبوه متقاضیان آموزش به ویژه آموزش عالی، که تمایل به آموزش‌های مادام‌العمر و پژوهش محوری دارند و مواجه شدن جوامع با انقلاب دیجیتال و ظهور فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات و تکنولوژی‌های نوین آموزشی، به طور جدی رسالت نوینی بر عهده نهادهای آموزشی قرار داده است و آن‌ها را با وضعیت بسیار پیچیده‌ای روبرو ساخته است. در پاسخ به موقعیت‌های فوق‌العاده پیچیده و مسایل موجود در حوزه تعلیم و تربیت و به خصوص با حرکت جهانی به سوی توسعه، نهادهای آموزشی از شیوه‌های نوین نظیر آموزش‌های مجازی و سایر شیوه‌های آموزشی در کنار آموزش‌های سنتی استفاده می‌کنند. آموزش مجازی در زمره روش‌های آموزشی است که با تغییرات فضای پسا مدرن و ورود فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در صحنه تعلیم و تربیت شکل گرفته و بر فرهنگ و شکل‌گیری ارزش‌ها و باورهای نوین تاثیر اساسی دارد. توسعه مفهوم عدالت و تغییر نگاه به زنان همچون نیروهای فعال جامعه و ملاحظه نقش آنها در فرایند

1. Rhoads

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

توسعه در سایه گسترش آموزش مجازی ممکن گردید و محقق سیاستهای مربوط به برابر فرصتهای آموزشی را ممکن ساخت.

نابرابری آموزشی از بعد جنسیتی

مسئله نابرابری جنسی و نمود آن در آموزش در ارتباط با دیدگاه‌های جامعه شناسی اشاره به دو نظریه مهم دارد (آبوت، والاس ۱۳۸۰، ص ۶۸-۴۰). الف: نظریاتی که بنیان مارکسیستی دارند. ب: نظریاتی که بنیان وبری دارند

در نظریه های نئو وبری بازارکار تعیین کننده جایگاه طبقاتی است. مشاغلی که در بازار جایگاه مشابهی دارند شرایط تصدی کمابیش یکسان و از نظر طبقه اجتماعی هم ردیف به حساب می آیند. هر طبقه اجتماعی سعی دارد که راه‌های پیشروی گروه‌های پایین تر که بی صلاحیت هستند را سد و برعکس گروه های زیردست سعی دارند از این سد عبور و به امکانات گروه های بالاتر چنگ بیندازند پارکین و فورمی (۱۹۸۴) از دیدگاه وبری دو مفهوم جایگاه بازار و انسداد اجتماعی^۱ را برای توضیح نابرابری جنسیتی به کمک می گیرند از جمله مردان با بهره گیری از راهبرد انسداد اجتماعی راه زنان را به سوی مشاغلی که بالاترین منزلت و امتیازات را دارند سد می کنند.

ولی نظریه های نئومارکسیستی طبقه اجتماعی را در ارتباط با ابزار تولید تعریف می کنند و افرادی را که با ابزارهای تولید رابطه مشابهی دارند نظیر صاحب کاران یا کارگران، در طبقات اجتماعی یکسان قرار می دهند.

به رغم اینکه منافع مشترک هر طبقه که در تضاد با طبقه دیگر است مبنای طبقه بندی تلقی می شود در نظریه های نئومارکسینی بر توزیع نابرابر زنان و مردان در هر طبقه تاکید و از نابرابری های جنسیتی انتقاد می شود. علاوه بر این آنها به جلوه دیگری از نابرابری های جنسیتی توجه می کنند که در میان دو طبقه صاحبان کار و صاحبان ابزار، جریان دارد. در حالی که اکثر شاغلین زن در طبقه فروشندگان کار قرار دارند، بیشتر جمعیت صاحبان ابزار را مردان تشکیل می دهند. این در حالی است که تم بان^۲ (۱۹۹۹) اعتقاد دارد حتی گاهی تبعیض جنسی به نقش های جنسی اجتماعی ارتباط پیدا می کند به طوریکه در بسیاری از فرهنگ‌ها هنوز این

1. Social closure

2. Tembon

اعتقاد وجود دارد که جای زنان در خانه است و زنان فقط در نقش مادران و خانه‌داران باید ظاهر شوند (پیرسون ۲۰۰۸).

در طول تاریخ به ویژه از سال‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ تفاوت برنامه‌های آموزشی برای پسران و دختران همواره مورد بحث جدی بوده است. چالش‌هایی در زمینه آموزش زنان و مطرح شدن سوالاتی در زمینه حضور و موفقیت زنان در مقاطع بالای تحصیلی حتی در کشورهای پیشرفته صنعتی، سبب شکل‌گیری جریانات و پژوهش‌هایی در زمینه آموزش و جنسیت است. مطالعات کلاسیک صورت گرفته در مورد نابرابری‌های آموزشی به عدم مشارکت‌های اجتماعی به ویژه از سوی مردان در این زمینه اشاره دارد (بلو، دانکن ۱۹۶۷، بوردیو و پاسیرون ۱۹۷۷، کولین ۱۹۷۹). اکثر پژوهش‌هایی که در مورد جنسیت صورت گرفته، در نهایت به سمت نابرابری‌های آموزشی سوق یافته و مفهوم جنسیت معمولاً در کنار نابرابری آموزشی مطرح می‌شود و معنا پیدا کرده است. و این نگاه را توسعه می‌دهد که نابرابری‌های آموزشی وابسته به جنسیت بیشتر در ارتباط با زندگی اجتماعی زنان است و بیشتر از هر عاملی وابسته به نظام آموزشی آن اجتماع است (جاکوبس و جری، ۱۹۹۶). از این رو شکست زنان در زمینه تحصیل، عدم دسترسی آن‌ها به آموزش‌های آکادمیک و سطوح بالاتر آموزش و نتایج و پیامدهای حاصل از آموزش حتی آموزش‌های عالی نیز موید این نقطه است که عوامل اجتماعی و فرهنگ هر اجتماع در این موارد نقش بی‌بدیل دارد.

تحقیقات در مورد آزمون‌های استاندارد شده اونیل (۲۰۰۰) در دانشگاه‌های برتیش کلمبیا و البرتا نشان می‌دهد که باورهای جنسیتی اغلب بر آزمون‌های خواندن و نوشتن و در گزینش و تمایل زنان به دروسی مانند ریاضیات و دروس تکنولوژیکی و کامپیوتر تاثیر دارد و زنان در این رابطه به طور معنادار کارایی کمتری از خود در مقایسه با مردان نشان داده‌اند (پیرسون، ۲۰۰۸). انجمن زنان آمریکا در این رابطه گزارشی را در سال ۱۹۹۲ ارائه کردند که اشاره به این مطلب داشت که زنان در کلاس‌ها کمتر مورد توجه اساتید قرار می‌گیرند و اغلب بازخوردهای منفی دریافت می‌کنند و به طور ضمنی نوعی تعصب جنسیتی را در کلاس‌های درس، برنامه‌های درسی، به ویژه برنامه‌های درسی پنهان مشاهده می‌شود. اغلب باورهای زنان در مورد تحصیلات بر این اساس شکل می‌گیرد که تحصیلات خیلی مهم نبوده و همسانی رفتارهای آن‌ها با مردان در کلاس‌ها سبب برچسب‌های خاص از طرف بزرگسالان به خصوص از طرف استادان خواهد شد (ری ۲۰۰۱). تاثیر برنامه‌های درسی پنهان را حتی در گرایش زنان به دروس خاص، به ویژه در آموزش عالی نیز می‌توان دید به طوریکه زنان امروزه تمایل کمتری به سمت دروسی مانند ریاضیات پیشرفته، واحدهای تکنولوژیکی، کامپیوتر و غیره دارند. این فاصله جنسیتی عمیق در

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

مورد رشته های تحصیلی نیز وجود دارد بطوریکه بسیاری از رشته ها را می توان به رشته های زنانه و مردانه تقسیم کرد که این تفاوت های جنسیتی را حاصل برنامه های درسی پنهان در مقاطع تحصیلی پایین تر دانسته‌اند (بالی ۱۹۹۲) و گاهی به تاثیر سوگیری معلمان و توجه آن ها به دانش آموزان پسر در ایجاد انفعال و سستی در دختران اشاره شده است (چاپمن، ۲۰۰۸) به طوری که در کشورهای پیشرفته حرکتی به سمت آماده سازی مدارس جهت تک جنسیتی شدن شکل گرفته است (باردلی، ۲۰۰۷، ۲۰۰۸).

آموزش الکترونیکی (آموزش مجازی) که شیوه ای نوین در آموزش محسوب می‌گردد به تمامی شیوه های یاددهی و یادگیری که از طریق فناوری پشتیبانی می‌گردند اطلاق می‌گردد و (لی پود، نولتینگ، توانگریان، ۲۰۰۴). حیطة وسیعی از تعاریف را دربرمی‌گیرد که همه آنها در موارد افزایش دسترسی به منابع، انعطاف در برابر یادگیرنده و توسعه مهارت ها توافق دارند (لوونتال، ویلسون، پریش ۲۰۰۹). گاهی برخی از اندیشمندان آموزش مجازی را در ارتباط با اینترنت معنا می‌کنند مانند هاروارد بلک^۱ که آموزش الکترونیک را عامل توجه به یادگیری از طریق اینترنت می‌داند و نیز الیوت ماسی^۲ که آموزش مجازی را مبتنی بر فن‌آوری شبکه می‌داند که از طریق طراحی، انتخاب، اداره کردن و بسط دادن آموزش منتهی به آموزش و یادگیری می‌شود و نیز دست‌اندرکاران سیستم‌های سیسکو^۳ نیز آموزش مجازی را منتهی به یادگیری‌های اینترنتی می‌دانند که می‌تواند شامل رساندن مطلب در چندین شکل، مدیریت آموزش و مجموعه شبکه شده‌ای از فراگیران و تعدادی توسعه دهنده و کارشناس خبره است و آموزش الکترونیکی را عامل یادگیری سریع‌تر با هزینه‌های کمتر می‌دانند که می‌توانند سبب دسترسی همه به آموزش و شرکت همگان در فرآیند یادگیری شوند. کورنلیا وگان^۴ آموزش الکترونیکی را پویا، که دارای محتوای کاملا به روز است می‌داند. این آموزش فرهنگ، قوانین و قواعد آموزشی خاص خود را تولید و حفظ می‌کند و عامل جنسیت در این آموزش بر همین اساس تابع فرهنگ آموزش مجازی است. در آموزش های الکترونیکی اگرچه تکنولوژی از انتقال دیسپلین ها و حساسیت های موجود در مورد یاددهی جنسیتی حمایت می‌کند در عین حال نیاز به واسطه‌هایی جهت تجزیه و تحلیل ارتباطات بین تکنولوژی و جنسیت وجود دارد (اشمیت، نیکولیزیک، ۲۰۰۹).

1. Havard Black
- 2 . Eliot Masie
- 3 . Cisco
- 4 . Cornelia Weggen

کشور ایران از جنبه های فرهنگی، سرزمینی با سابقه ای طولانی و تاریخی، فرهنگی است. ملیت و سابقه فرهنگی همواره پشتیبانی عظیم در مسیر آموزش و پرورش آحاد مردم این سرزمین است. کشور ما در مسیر توسعه با مسایل جهانی شدن، جهانی اندیشیدن و توسعه درونی و بیرونی در همه زمینه ها مواجه است (روح‌الامینی، ۱۳۷۷). از مهم ترین زمینه های توسعه آموزش زنان و ورود آنها به آموزش عالی است کشور ایران با داشتن جمعیتی جوان که نیمی از این جمعیت را زنان تشکیل می دهند، خواهان بهره گیری از آموزش هایی است که پاسخگوی نیازهای کشور در زمینه توسعه باشد. باید توجه داشت مشکلات فراوانی در مسیر فراهم سازی تسهیلات آموزشی برای این جمعیت به ویژه جمعیت زنان برای ورود به انواع آموزش ها وجود دارد. آموزش مجازی، آموزش نوینی است که با به کارگیری فناوری های گوناگون در آموزش می تواند هم فرصت و هم محدودیت تلقی گردد. باید یادآور شد که در مسیر بکارگیری و توسعه آموزش مجازی عوامل فرهنگی متعددی نقش آفرینی می کنند از جمله این عوامل عامل جنسیت می باشد با توجه به این مطلب که عملکرد جنسیتی در نهایت به بافت اجتماعی اشاره دارد (نیگوین؛ استریکتوس)، با توجه به اهمیت مسئله پژوهش در زمینه جنسیت و برنامه های درسی پنهان و آموزش های مجازی ضروری بنظر می رسد. پژوهش حاضر نیز بنابراین ضرورت در پی بررسی تاثیر عامل جنسیت در آموزش مجازی است.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، کاربردی است و از شیوه کیفی با رویکرد زمینه ای استفاده شده است. روش تحقیق کیفی تلاشی است جهت توصیف غیر کمی از موقعیت ها، حوادث و گروه های کوچک اجتماعی، با توجه به جزئیات و همچنین سعی برای ارائه تعبیر و تفسیر معانی که انسان ها در موقعیت های طبیعی و عادی به زندگی خود و حوادث می بخشند و بر این فرض استوار است که کنش متقابل اجتماعی کلیتی در هم تنیده از روابطی را تشکیل می دهد که به وسیله استقرار قابل درک است (محمدی، ۱۳۸۷، ص ۱۶). در پژوهش کیفی مراحل زیر طی می گردد (نادری، سیف نراقی، ۱۳۸۸، ص ۱۴۱). جمع آوری داده ها از طریق روش هایی مانند مصاحبه، مشاهده، تجزیه و تحلیل متون مرتبط و یا به صورت ترکیبی از این موارد، رمزگذاری هر قطعه یا بخش داده ها همزمان با گردآوری داده ها، مقایسه داده های رمزگذاری شده با یکدیگر و دسته بندی آن ها بر اساس وجوه مشترک، تولید مفاهیم، محقق با استفاده از سه عمل کاهش، دست چین و جدا سازی به بسط مفاهیم و تقویت نظریه در حال شکل گیری اقدام می کند. روش گردآوری اطلاعات در پژوهش های کیفی شامل مشاهده مشارکتی، مشاهده آزاد و

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

مستقیم، مصاحبه عمیق، و ساخت نیافته و نیز بررسی اسناد و مدارک و..... استفاده می شود در پژوهش حاضر از روش مصاحبه عمیق ساخت نیافته (مصاحبه با ۳۰ نفر از مخاطبان آموزش های مجازی ایران) جهت گردآوری داده ها استفاده شده است.

جامعه و نمونه گیری

جامعه مورد بررسی در بخش کیفی شامل مخاطبان آموزش های مجازی کشور ایران است. در تئوری زمینه ای، کار گردآوری داده ها تا زمانی ادامه می یابد که پژوهشگر اطمینان پیدا می کند که داده چیز تازه ای به دانسته های او نمی افزاید (اشباع) و علاوه بر آن حجم، گستره و عمق داده گردآوری شده نیز برای تدوین تئوری مورد نیاز و پاسخگویی به پرسش های پژوهش کفایت می کند (منصوریان، ۱۳۸۶) در نمونه گیری حاصل نیز تعداد افراد نمونه با معیار اشباع نظری تعیین گردیدند با انجام مصاحبه عمیق از مخاطبان پس از مصاحبه از ۲۰ نفر از متخصصان اشباع حاصل گردید اما جهت اطمینان بیشتر مصاحبه ها تا ۳۰ نفر ادامه پیدا کرد.

روش تحلیل داده ها

هدف عمده پژوهش کیفی بررسی عمیق و کسب شناخت در خصوص مفاهیم گوناگون اجتماعی و فرهنگی است برای دست یافتن به این مفاهیم دقیق روش تئوری زمینه ای (Granded theory) انتخاب شد. روش زمینه ای یک شیوه پژوهش کیفی است که به وسیله آن از یک دسته داده نظریه ای استخراج می شود طوری که این نظریه در سطح وسیع می تواند یک فرایند یا عمل یا یک تعامل را تبیین کند (بازرگان، ۱۳۸۷ ص ۹۶). این شیوه پژوهش در عین کمک گرفتن از یک سلسله رویه های سیستماتیک و به کار بردن روش های استقراء درباره پدیده ها تدوین نظریه را پیش می برد. (محمدی ۱۳۸۷، ص ۱۰۹). در رویکرد زمینه ای حاضر از رویکرد زمینه ای سیستماتیک (اشتراوس، کوربن ۱۹۹۲) سود برده شده است که از طریق کدگذاری در سه مرحله شامل کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی و در نهایت تدوین نظریه استفاده گردید.

کدگذاری، فرایندی است که طی آن محقق به جداسازی، مفهوم بندی و ادغام و یکپارچه کردن داده ها می پردازد در این فرایند واحد بنیادین "مفهوم" است. در کدبندی باز که اولین مرحله کدبندی است داده ها سطر به سطر یا به صورت پاراگرافی کدبندی و مفهوم بندی می گردند در مرحله بعدی یعنی مرحله کدگذاری محوری مفاهیم بر اساس اشتراکات و یا هم معنایی در کنار هم قرار گرفته و مقوله محوری را تشکیل می دهند و در نهایت در مرحله

کدگذاری گزینشی (هسته ای) مهم ترین موضوع پژوهش استخراج می‌گردد و بر اساس این موضوع نظریه زمینه ای ارائه می‌گردد. کدبندی مستلزم دقت فراوان است چرا که در مدل زمینه-ای نهایی این مقولات سهم عمده ای داشته و شرائط و پیامدها را به تصویر می‌کشند (گلاسر و اشتراک ۱۹۶۷، گلاسر ۱۹۹۸، دی ۱۹۹۳، اورباخ و سیلورستین ۲۰۰۳، کوربین و اشتراک ۲۰۰۸). در پژوهش حاضر مرحله کدگذاری باز (در دو سطح)، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی در تحلیل داده‌ها اجرا و در نهایت تئوری زمینه ای ارائه شده است.

مرحله کدگذاری باز

مفاهیم (کدگذاری باز سطح اول)

- ماهیت خنثی آموزش مجازی در ایران در مورد عامل جنسیت (اکثریت مصاحبه شوندگان بر این عامل تاکید دارند).
- عدم اطلاعات کافی اکثر دانشجویان در مورد جنسیت و برنامه درسی پنهان.
- از دید اساتید، برنامه های درسی دوره های دانشگاهی عاری از نگاه جنسیتی است.
- دانشجویان تفاوت های جنسیتی را در برخوردها و مناسبات و برنامه های درسی حس نمی-کنند.
- بارداری و زایمان و نگهداری از فرزندان، مدیریت منزل و... عامل تمایل به آموزش مجازی هستند.
- برخی فرهنگ های خاص و قومیت های خاص کلاس مختلط و سفر برای آموزش را محدودیت برای زنان محسوب و خانواده ها آموزش مجازی را ترجیح می دهند.
- از پدران سنتی پدران و همسران ارتباطات متکی بر فناوری مانند چت و غیره برای زنان مطلوب نیست نمی پسندند.
- مسایل امنیتی و مسایل مربوط به رفت و آمد زنان به خصوص دانشجویان مناطق دور دست موجب می شود آموزش مجازی مورد استقبال قرار گیرد.
- بسیاری از دانش آموختگان مدارس متوسطه ترجیح می دهند در کلاس های مختلط آموزش های حضوری شرکت کنند و وارد آموزش های مجازی نشوند.

مفاهیم (کدگذاری باز سطح دوم)

- عامل جنسیت از عوامل موثر بر توسعه آموزش مجازی نیست و اکثریت جامعه ایران در مورد آموزش به طور کلی نگاه جنسیتی ندارد.

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

- تفکرات سنتی والدین و خانواده‌ها در برخی از فرهنگ ها و قومیت ها سبب نگاه جنسیتی به آموزش مجازی می شود.

- زنان دانشجوی متاهل در ایران آموزش مجازی را جهت مدیریت منزل، و نگهداری از همسر و فرزندان مناسب تر می دانند.

- بسیاری از دانش آموختگان (زن و مرد) مجرد آموزش های حضوری را به علت ارتباط ها و تعامل های اجتماعی که در مواردی به ازدواج منتهی می گردد به آموزش های مجازی ترجیح می دهند.

کدگذاری محوری

۱- در بستر مناسب فرهنگی، اجتماعی، علمی نگاه کلی به همه آموزش ها از جمله آموزش مجازی خالی از نقش جنسیتی است.

۲- دلبستگی به سنت ها، خرده فرهنگ ها و قومیت های خاص در تمایل به مداخله نگاه جنسیتی به آموزش مجازی را افزایش می دهد.

کدگذاری هسته‌ای: بسترهای فرهنگی، قومی، خانوادگی در ایران عوامل موثر بر برداشت ها پیرامون جنسیت و برنامه‌های درسی و آموزش است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کدگذاری هسته ای	کدگذاری محوری	کدگذاری باز	
نگاه جنسیتی به آموزش مجازی، از بسترهای فرهنگی، قومی و خانوادگی در ایران تاثیر می پذیرد.	۱- در بستر مناسب فرهنگی، اجتماعی، علمی نگاه کلی به همه آموزشها از جمله آموزش مجازی در ایران خالی از نقش جنسیتی است ۲- دل بستگی به سنتها و خرده فرهنگها و قومیتهای خاص، در ایران در توسعه نگاه جنسیتی نسبت به آموزش مجازی تاثیر می گذارد.	کدگذاری سطح باز سطح دوم	کدگذاری سطح باز سطح اول
		<p>-عامل جنسیت از عوامل موثر بر توسعه آموزش مجازی نیست و اکثریت جامعه ایران در مورد آموزش بطور کلی نگاه جنسیتی ندارد</p> <p>- والدین و خانواده ها در برخی از فرهنگها و قومیتهای خاص نگاه جنسیتی گاه به آموزش مجازی دارند</p> <p>- زنان دانشجوی متأهل در ایران آموزش مجازی را جهت مدیریت منزل، و نگهداری از همسر و فرزندان مناسبتر می دانند</p> <p>- بسیاری از دانش آموختگان (زن و مرد) مجرد آموزشهای حضوری را به علت ارتباطها و تعاملهای اجتماعی که در مواردی به ازدواج منتهی می گردد به آموزشهای مجازی ترجیح می دهند.</p> <p>مسائل امنیتی و رفت و آمد دانشجویان زن مناطق دور دست موجب افزایش استفاده از آموزش مجازی است.</p>	<p>ماهیت خنثی آموزش مجازی در ایران در مورد عامل جنسیت</p> <p>عدم اطلاعات کافی اکثر دانشجویان در مورد جنسیت و برنامه درسی پنهان</p> <p>-از دید اساتید برنامه های درسی در دوره های دانشگاهی را عاری از نگاه جنسیتی است</p> <p>- دانشجویان تفاوت های جنسیتی را در برخوردها و مناسبات و برنامه های درسی را حس نمی کنند</p> <p>- بارداری و زایمان و نگهداری از فرزندان، مدیریت منزل و... عامل تمایل به آموزش مجازی هستند</p> <p>- برخی فرهنگهای خاص و قومیت های خاص کلاس مختلط و سفر برای آموزش را محدودیت برای زنان محسوب و خانواده ها آموزش مجازی را ترجیح می دهند</p> <p>- گاهی تفکر سنتی پدران و همسران زنان ارتباطات بر اساس فناوریها مانند چت و غیره را نمی پسندند</p> <p>- امنیت رفت و آمد زنان دانشجو و کسانی که از مناطق دور کشور در دانشگاههای شهرهای بزرگ قبول می شوند مشکلاتی را بوجود می آورد که آموزش مجازی را می پسندند</p> <p>- بسیاری از دانش آموختگان مدارس متوسطه بدلیل دوری از جنس مخالف در دوره های دبستان و متوسطه ترجیح می دهند در آموزشهای حضوری شرکت کنند و وارد آموزشهای مجازی نشوند</p>

نظریه زمینه ای که آخرین مرحله در تئوری زمینه ای و زمینه ساز تدوین تئوری است زمانی شکل می گیرد که پژوهشگر با انبوهی از مفاهیم، یادداشتها، و مجموعه عظیمی از داده های

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

کیفی رو برو است که طی مراحل قبلی به تدریج شکل گرفته اند (پاول ۱۹۹۹) در این حالت پژوهشگر به ریزترین جزئیات پژوهش احاطه دارد و سعی دارد تئوری را از دل داده ها بیرون بکشد و آن را برای سایر افراد به بهترین وجه ممکن است نمایان کند این تصویر تصویری واضح است که نه تنها به پرسشهای محقق پاسخ می دهد بلکه برای سایر محققین و آینده منشاء تولید پژوهش‌های تازه است. (استراس ۱۹۹۸).

نظریه زمینه ای حول سه محور اساسی مقولات تعاملی، مقولات فرایندی، مقولات پیامدی شکل می گیرد و پژوهش را در راستای داده ها برای سایرین قابل فهم می سازد. در این پژوهش مقولات شامل موارد زیر هستند:

مقولات تعاملی

الف- عدم ارتباط های لازم جهت آشنایی های منجر به ازدواج در آموزش مجازی آموزش مجازی و ارتباطات متکی بر فناوری، تعامل های لازم را برای دانشجویان جهت برقراری ارتباط منجر به ازدواج، ایجاد نمی کنند. و ازدواج عامل مهمی در گرایش افراد مجرد به سمت آموزش‌های حضوری است. در این مورد اکثر مصاحبه شوندگان توافق نظر داشته و می-توان استناد به مصاحبه های زیر داشت.

استاد شماره ۱۱: در یکسری سنین فرایند اجتماعی شدن وجود دارد و تعامل های اجتماعی را از طریق آموزش های رو در رو فرا می‌گیرند ولی در دنیای کامپیوتر این امر ممکن نیست. در ایران بسیاری از دانشجویان می‌خواهند ازدواج کنند و آموزش الکترونیکی با توجه به مشکل ازدواج جالب نیست.

دانشجوی ارشد ۲: اکثر کسانی که تازه از دبیرستان ها فارغ‌التحصیل شده اند ترجیح می دهند در کلاس های حضوری مختلط با هم سن و سالان خویش شرکت نمایند. چون در دبستان و دبیرستان جدا از هم هستند و انتظار دارند زمان تحصیل در دانشگاه تعاملات اجتماعی آن ها به خصوص با جنس مخالف بیشتر گردد.

دانشجو کارشناسی ۴: از نظر من یکی از بزرگترین ضعف های آموزش الکترونیکی فاصله انداختن بین آحاد زن و مرد است.

دانشجو کارشناسی ت. ۶: آموزش مجازی با تمام خوبی باعث بعضی مشکلات هم می شود مثلاً یک دختر و پسر کجا باید ارتباط کلامی و ساده را با هم داشته باشند.

ب: نقش حمایتی والدین و نگرانی‌های آن‌ها در مورد فرزندانشان به خصوص دختران سبب گرایش آن ها به آموزش مجازی است.

دانشجو ارشد. ب. ۴: جنسیت به علت تعصب والدین که فرزندان آن‌ها راه دور نروند برای افرادی که این پیش زمینه را داشته باشند.

در حال حاضر هنوز آموزش مجازی جا نیفتاده تا درباره نظر خانواده‌ها راجع به جنسیت بتوان قضاوت کرد. مثلاً خواهرم در دانشگاه فردوسی، قبول شد پدرم چون خوابگاه نداشت اجازه نداد تا خواهرم ادامه تحصیل در مشهد بدهد.

دانشجو کارشناسی دانشگاه خ شماره ۱: عامل جنسیت می‌تواند آموزش‌های مجازی را رشد دهد چون بعضی از خانواده‌ها سخت می‌گیرند و خیلی سنتی هستند و چون کلاس برگزار نمی‌شود طرفدار این آموزش هستند.

دانشجو کارشناسی دانشگاه. خ. شماره: ۱۱ خانواده‌ام مخالف ورود به دانشگاه‌های شهرستان‌ها بودند و من وارد آموزش مجازی شده‌ام.

دانشجو کارشناسی دانشگاه. ت. شماره ۱۲ جنسیت دخیل نیست من شهرستانی هستم و از شهرستان می‌آیم. و هزینه سفر زیاد است. روی کلاس‌های رفع اشکال من مسافرت می‌کنم هیچ منعی هم از طرف خانواده ندارم.

ج- زنان متأهل و همسران آن‌ها گرایش بیشتری نسبت به آموزش مجازی دارند. استاد. خ. شماره ۶: در خانواده‌هایی که خانم‌ها بچه‌های کوچک دارند و و یا خانمی در دوره بارداری وارد دانشگاه مجازی می‌شوند.

دانشجوی ارشد دانشگاه ت ۱: شاید آموزش مجازی برای خانم‌ها بهتر باشند زیرا بهتر می‌توانند همزمان چندین کار را با هم انجام داد. شرکت در کلاس به همراه انجام فعالیت‌های منزل و ... ، ضبط شدن مطالب کلاس‌ها و در زمان مناسب به آن‌ها گوش دادن کمک به مدیریت کارها در زمان مناسب می‌نماید. عدم شناسایی شدن یا گمنام بودن: شاید مورد پسند بیشتر خانم‌ها باشد. دانشجوی کارشناسی. ا. شماره ۱۳: امنیت و رفت و آمد زنان دانشجوی و کسانی که از مناطق دور کشور در دانشگاه‌های شهرهای بزرگ قبول می‌شوند مشکلاتی را به وجود می‌آورد که خانواده‌ها آموزش مجازی را می‌پسندند. دانشجوی کارشناسی. خ. شماره ۸: زنان در محیط‌های آموزش مجازی احساس امنیت روانی و جسمانی دارند. استاد. خ. شماره ۴: در ایران، خانم‌ها بیشتر در کلاس حضور دارند خیلی از خانواده‌ها شاید در شهرستان و حتی در همین تهران از نظر امنیت نگران هستند یا مادری که بچه سه ماهه دارد و رفت و آمد حتی داخل تهران برای او سخت است و اگر آموزش مجازی باشد راحت تر به بچه و زندگی خودش می‌رسد و یا کسانی که در نقاط دور مثل جنوب کار می‌کنند و این آموزش می‌تواند صورت گیرد. استاد. ش. شماره ۸: دختر خانم‌ها امنیت اجتماعی را تجربه می‌کنند و محدودیت‌های اجتماعی را نیز

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

درک می کنند برای آن ها مهم است که به رفت و آمد احتیاج نداشته باشند ولی در عین حال از محرومیت های اجتماعی رنج می برند به خصوص در جامعه مردسالار ما که آزادی بیشتر به پسرها داده می شود تا دخترها، در این حالت آموزش مجازی امنیت روانی و جسمانی برای دانشجوی دختر فراهم می آورد و او پشت سیستم راحت تر آموزش می بیند و می تواند خانواده و جامعه را به سمت مراکز آموزش مجازی بیشتر پیش ببرد.

مقولات فرایندی

- آموزش مجازی سبب ورود قشر وسیعی از زنان به صحنه آموزش است. زیرا آموزش مجازی سبب ۱. امنیت ۲. حس آرامش روانی ۳. حس وفاداری به خانواده و همسر، ۴. حس والدگری خوب و تمرکز بر تربیت فرزندان می شود.

مقولات فرایندی مصاحبه دانشجویان مذکر و متاهل اشاره به این بُعد از آموزش مجازی است به طوری که دانشجوی ارشد دانشگاه ۱ اظهار می کند که شاید آموزش مجازی برای خانمها بهتر باشد زیرا بهتر می توانند همزمان چندین کار را با هم انجام داد. شرکت در کلاس به همراه انجام فعالیت های منزل و ...، ضبط شدن مطالب کلاس ها و در زمان مناسب به آن ها گوش دادن کمک به مدیریت کارها در زمان مناسب می نماید.

مقولات پیامدی

الف- نشر فرهنگ آموزش مجازی توسط خانواده های حساس، استاد دانشگاه.

ب. ۱۱. خانواده ای که حساسیت نسبت به دخترشان دارند و حساس به افزایش آگاهی دخترشان هست یا بر عکس به اختلاط دخترشان حساس هستند. اگر حساسیت نسبت به مورد دومی باشد آموزش مجازی خوب است گاهی خانواده ای با آموزش دختر، در جاهای دور مشکل دارند این دسته از آموزش مجازی به خوبی سود می برند.

دانشجوی کارشناسی. ۱. شماره ۱۳ در برخی از مناطق ایران مانند دهکده ها و شهرها دور دختران را دوست ندارند وارد دانشگاه شوند و آموزش مجازی را اگر بشناسند حمایت می کنند.

ب- آموزش مجازی فرصتی جهت تلفیق مادر یا پدر بودن، ادامه تحصیل، موثر و کارآمد بودن در جامعه است. تعداد بسیاری از دانشجویان در این رابطه اتفاق نظر داشتند.

دانشجوی کارشناسی. ۱. شماره ۲ زنان دانشجو که فرزند دارند خواهان آموزش مجازی هستند و آموزش مجازی این فرصت را به آن ها می دهد که هم مادری کنند و هم تحصیل کنند و یا نظر

دانشجوی ارشد. ت. شماره ۱۵ زنان با آموزش مجازی می توانند چندین کار را هم زمان مدیریت کنند، نگهداری از فرزندان، مدیریت منزل و.... تحصیل هم بکنند.

نتیجه گیری

رشد آموزش مجازی در ایران و سرمایه‌گذاری در این زمینه به‌عرضه توجیحات و استدلال قوی برای پیدایش آثار مفید آن گره خورده است. چون برابری فرصت‌های آموزشی از معضلات دیرینه آموزش عالی تلقی می‌شود نابرابری فرصت‌های آموزش عالی در طی سال‌های گذشته محرومیت‌های بسیاری برای زنان پدید آورده است که به‌خصوص موجب نابرابری‌های جنسیتی در سایر نقش‌های اجتماعی و حتی خانوادگی شده است. بی‌سوادی و کم‌سوادی زنان در برابر سواد، خبرگی و مهارت مردان روز بروز موقعیت‌های نابرابر آنان را هم در حوزه زندگی شخصی و هم در حوزه زندگی اجتماعی افزوده است. از این رو امروزه نسبت به‌ضرورت سیاست‌گذاری در جهت کمک به برابری‌های جنسیتی در آموزش عالی یک اجماع و توافق کلی وجود دارد به‌خصوص آموزه‌های دینی که بر نقش‌هدایتی زنان بیش از فعالیت‌های اجرایی تاکید می‌کند برخوردار از آموزش عالی و دستیابی آنان به سطوح نخبگی و خبرگی را اولویت می‌بخشد و برای سیاست‌گذاری آموزش عالی بر مبنای توسعه آموزش مجازی دلالت‌های ویژه ای دارد. ضرورت ارتقاء سواد زنان ناشی از ضرورت توسعه نقش‌های اجتماعی آنان است همچنین حفظ و ارتقاء نقش‌های خانوادگی زنان در گرو بهره‌مندی از سطوح عالی آموزش است. آموزش مجازی در صورتی که بتواند در رشته‌های تخصصی و در سطوح عالی به زنان و مردان کمک کند تا بدور از چالش‌های جنسیتی و صرفاً بر اساس عدالت به ایفای بهینه نقش اجتماعی و خانوادگی خود بپردازند می‌تواند یک فرصت طلایی قلمداد شود. ولی ملاحظه آموزش مجازی از بعد جنسیتی بر اساس تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی و ناهمگونی افراد جامعه به صورت‌های مختلف ظاهر می‌شود چنانکه در این پژوهش دست کم سه نوع برداشت در میان مصاحبه‌شوندگان مشاهده شد. ۱. تعداد کمی از افراد آموزش مجازی را از بعد جنسیتی، خنثی تلقی کردند و تاثیری برای جنسیت در رشد آموزش مجازی قایل شدند. ۲. بسیاری از افراد بعد جنسیتی آموزش مجازی را در سایه مقولاتی همچون امنیت، آمد و شد، آرامش روانی، وفاداری به همسر، انجام مسئولیت-های مادری و غیره مورد تجزیه و تحلیل قرار دادند و عامل جنسیت را در رشد آموزش مجازی موثر و مفید دانستند. ۳. تعداد اندکی بعد جنسیتی آموزش مجازی را در سایه مقولاتی همچون ارتباطات متکی بر فناوری اطلاعات نظیر چت و غیره مورد توجه قرار دادند و نگاه والدین زنان دانشجو و همسران آن‌ها به فناوری اطلاعات منفی ارزیابی کردند. همچنین دل‌بستگی به

خرده فرهنگ های قومی و سنت‌های خانوادگی عامل موثری در توسعه نگرش جنسیتی به آموزش و همچنین توسعه آموزش مجازی تلقی شد. در مجموع به نظر می‌رسد باورهای فرهنگی رایج در ایران و همچنین حساسیت‌های فرهنگ ایرانی نسبت به مسایل زنان می‌تواند به رشد آموزش مجازی در سطح عالی کمک کند و رشد آموزش مجازی می‌تواند آثار مفیدی از قبیل موارد زیر داشته باشد:

۱. توسعه نقش اجتماعی زنان به کمک زمینه سازی برای آموزش عالی و کسب موفقیت در مقاطع بالای تحصیلی و اشتغال در مشاغل تخصصی و مدیریتی
۲. گسترش آگاهی‌های زنان و ارتقاء سطح فرهنگ عمومی از طریق ارتقاء سواد مادران دانشجو و زنان خانه داری که با آخرین یافته های علمی آشنا می‌شوند.
۳. بهسازی نقش خانوادگی زنان و سالمسازی محیط خانواده از طریق هدفمندسازی اوقات فراغت زنان، افزایش معلومات زنان و کاهش حس بیهودگی
۴. کمک به برپایی عدالت اجتماعی از طریق برابرسازی فرصت‌های آموزشی در سطح تحصیلات عالی
۵. بهسازی امکانات و مهارت‌های لازم برای مدیریت زمان و فراهم سازی زمینه های حضور بیشتر مادران دانشجو در کنار فرزندان و ارتقا سلامت روانی مادران و کودکان

پیشنهادهات

- با توجه به نظریه زمینه ای ارائه شده می‌توان موارد زیر را به‌عنوان پیشنهاد ارائه نمود.
- الف: سیاستگذاران سیاست های راهبردی مبتنی بر فراهم سازی زمینه های آموزش مجازی در سطح عالی را برای زنان خانه دار جهت همگانی نمودن آموزش و تعالی فرهنگی کشور تدوین نمایند.
- ب: به جای برخورد تعصب آمیز با سنت ها و خرده فرهنگ ها و مسائل قومیتی از آن‌ها به عنوان فرصت در مورد آموزش مجازی و نه محدودیت بهره گرفته شود.
- ج- فرهنگ سازی در مورد آموزش مجازی تا به عنوان فرصت برای ایفای بهینه نقش‌های خانوادگی، شغلی، دینی، علمی و اجتماعی زنان مورد توجه قرار گیرد.
- د- اولویت دادن به توسعه آموزش مجازی به عنوان گامی اساسی برای برپایی عدالت اجتماعی
- ه- به کارگیری رسانه‌های مکتوب و صوتی و تصویری جهت توسعه آموزش مجازی

جنسیت با نگاه به برنامه های درسی پنهان در آموزش‌های...

منابع

- جاویدی کلاته، طاهره و عالی، مرضیه. (۱۳۸۷). جهانی شدن، آموزش عالی و تحقیقات راهبرد بنیادی فرهنگ: فصلنامه دبیر خانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، سال اول، شماره دوم، دوران، بهزاد. (۱۳۸۵). هویت اجتماعی، رویکردها و نظریه‌ها. معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی علوم انسانی، گروه پژوهشی جامعه‌شناسی تهران طرح پژوهشی ۹۸۶-۱۱
- رابرتسون، یان ترجمه بهروان، حسین ۱۹۴۴ درآمدی بر جامعه (با تاکید بر نظریه های کارکردگرایی ستیز رو کنش متقابل نمادی)، انتشارات قدس رضوی شرکت به نشر، چاپ چهارم.
- روح‌الامینی، محمود. (۱۳۷۷). زمینه فرهنگ‌شناسی (چاپ چهارم). تهران: انتشارات عطار سرکارآرانی، محمدرضا. (۱۳۸۸). فرهنگ آموزش، یادگیری پژوهشی مردم انگارانه. تهران: انتشارات مدرسه.
- شارع‌پور، محمود. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- شریعتمداری، علی (۱۳۸۰) جامعه و تعلیم و تربیت. انتشارات امیرکبیر. تهران
- گریسون، د. آ. و اندرسون، ت. (۲۰۰۳). یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱. (محمد عطاران، مترجم) تهران: انتشارات مدارس هوشمند.
- محمدی، بیوک (۱۳۸۷)، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی چاپ اول، تهران.
- منصوریان، یزدان (۱۳۸۸) کارگاه آموزش تحت عنوان آشنایی با مبانی پژوهش‌های کیفی. تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- نادری، عزت ا.، سیف نراقی، مریم، روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، ویرایش هفتم، ۱۳۸۸ نشر ارسباران.

USA Today (2005) "College Gender gap widens: 57% are women". *USA Today*. 19 October 2005. http://www.usatoday.com/news/Education/2005-10-19-male-college-cover_x.htm. Retrieved 3 May 2010

USA Today (2005) "College Gender gap widens: 57% are women". *USA Today*. 19 October 2005. http://www.usatoday.com/news/y/2005-10-19-male-college-cover_x.htm. Retrieved 3 May 2010

Bailey, S. (1992) *How Schools Shortchange Girls: The AAUW Report*. New York, NY: Marlowe & Company

Bradley, K. (2008). Single Gender y—why? Retrieved April 2, 2008 from http://www.y.com/reference/topic/ChoosingSchool_Public/

Bradley, K. (2007). Don't just do it. *Montessori Leadership On Line*. Retrieved March 22, 2008 from www.montessori.org/sitefiles/MLOL_March_08/MLOL_03_08.pdf

Bruner, j. (1996). *The culture of y*. Harvard University press

Chapman, Amanda. "Gender Bias in Education" 15 Apr. 2008 <<http://www.edchange.org/multicultural/papers/xbias.html>>.

- Chapman, Amanda. "Gender Bias in Education" 15 Apr. 2008 <<http://www.edchange.org/multicultural/papers/xbias.html>
- Phillip Barbara, 2002 Gender GLOBAL E-LEARNING Knowledge for Development, LLC Gender and the Digital Divide Seminar Series
- Glaser, B & Strauss, A. (1967). *discovery of grounded theory* .new Brunswick: aline transaction publishers
- Glaser, B & Strauss, A. (1967). *discovery of grounded theory* .new Brunswick: aline transaction publishers
- Jacobs, J. A. (1996) Gender Inequality and Higher Education. *Annual review of Sociology* (22): 153-85.
- Jones, K., Evans, C., Byrd, R., Campbell, K. (2000) equity training and teaching behavior. *Journal of Instructional Psychology*, 27 (3), 173-178.
- Lowenthal, P. R., Wilson, B., & Parrish, P. (2009). Context matters: A description and typology of the online learning landscape. In M. Simonson (Ed.), *32nd Annual proceedings: Selected research and development papers presented at the annual convention*
- Marshall, C.S. & Reihartz, J. (1997) gender issues in the classroom. *Clearinghouse*, 70 (6), 333-338
- Masoumi, D. (2006). *Crucial Conditions for Effective e-Learning*. Szczecin, Poland: The e-Quality Seminar.
- Nguyen .N. Stritikus .T. (2005) Strategic Transformation: Cultural and X Identity Negotiation in First-Generation Vietnamese Youth of American Yal *Research Journal*
- O'Neill, T. (2000) Boys' problems don't matter. *Report/ Newsmagazine (National Edition)*, 27 (15), 54-56.
- Pearson, J. (2007) "Gender & Education." *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing, 2007. Blackwell Reference Online. 31 March 2008 <http://www.blackwellreference.com. ibproxy.lib.unc.edu/subscriber/tocnode>
- punch, K.(2005). *Introduction to social research: quantitative and qualitative approaches* (2ed). London Ltd
- Reay, D. (2001) 'Spice girls', 'Nice Girls', 'Girlies', and 'Tomboys'; x discourses. *Girls' cultures and femininities in the primary classroom*. X and Y, 13 (2), 153-167. September 12
- Sigrid, S^{Al} and Nikoleyczik, K (2009) Transdisciplinary and x-sensitive teaching: didactical concepts and technical support *International Journal of Innovation* Volume 1, Number 1
- Strauss, A. & Corbin, J. *Basic of aualitave research: grounded theory procedures and technique* (2nd edition), Sage: New bury park London
- Tavangarian D., Leybold M., Nölting K., Röser M., (2004). Is e-learning the solution for individual learning? *Journal of e-learning*, University of Wisconsin-Madison-American Yal *Research Journal*, Vol. 37, No. 2, 317-348 (2000).